

О. М. Міхеєв, М. О. Шульга, Н. Г. Ничкало, О. В. Лавренко, В. І. Волович, П. В. Білошицький

Адаптація

АДАПТАЦІЯ (лат. *adaptatio*, від *adapto* - пристосовую) - процес пристосування об'єкта (адаптаціогенез); стан пристосованості об'єкта (результат адаптаціогенезу); дія, спрямована на об'єкт з метою його пристосування до визначених вимог, пристосування об'єкта до використання в конкретних умовах. Поняття «А.» виникло спочатку в біології, а в сусп. науки його привнесли представники школи, що намагалася редукувати психол. і соц. явища до біологічних. По суті, соц. А. тісно пов'язана з процесом соціалізації, інтеріоризації норм та цінностей нового соц. середовища, способів предмет. діяльності, форм соц. взаємодії. А. в біології - процес і результат підвищення стійкості (надійності, пристосованості, толерантності) біол. об'єкта до дії стресорів, чинників, рівень дози яких перевищує граничне значення стійкості конкретної біол. системи. Прикладом А. може бути підвищення стійкості рослин до засоленості ґрунту або посухи, вироблений організмом імунітет у відповідь на дію патогена, збільшення м'яз. сили спортсмена в результаті тренувань, посилення спроможності мозку сприймати й опрацьовувати підвищені обсяги інформації. Як стресор виступає і надлишкова, і дещо недостатня доза чинника будь-якого впливу - фіз., біол. чи соц. Інтервал доз стресора, у межах якого можлива А. біол. об'єкта, називається адаптив. зоною. В укр. науці значна увага приділяється вивченню фізіолого-біохім. основ адаптації організму людини до дії різноманіт. подразників ([М. Амосов](#), [Я. Бендет](#), [М. Калинський](#), [Т. Коляда](#) та ін.). Укр. вчені також здійснили вагомий теор. й експерим. дослідження А. у рослин ([Д. Гродзинський](#), [В. Петрушенко](#) та ін.), що дозволило створити низку сортів та гібридів з високою адаптив. здатністю (див. *Селекція*). Досягнення укр. вчених у дослідж. закономірностей А. досить вагомий і в галузі спорт. медицини, зокрема при розробці теор. та практ. основ процесу спорт. тренування ([В. Бальсевич](#), [В. Запорожанов](#), [В. Друзь](#) та ін.). Виділяють також офтальмолог. А. (зорову А.), що полягає в

регулюванні зіницею світлового потоку, який надходить в око за різною освітленості. Психофізіологічна А. - послаблення реакції рецепторів у відповідь на постійну дію чинників, напр., зменшення чутливості тактильних рецепторів, рецепторів температур. чутливості, рецепторів болю, слуху тощо.

О. М. Міхеєв

Адаптація культурна (А. к.) - у широкому та вузькому значенні - діалектично суперечливий і нерозривний процес пристосовування суспільства та окремих його членів до природного середовища, а також зворотний вплив суспільства на це середовище. Процес взаємодії суспільства і природи складний, багатоаспект. і багаторівневий, при цьому механізмом корегування виступає культура. Завдяки культурі спільнота зберігає свою цілісність, унікальність, визначеність. Через неї реалізується спадковість, забезпечується безперервне існування етносу в часі. Тривале існування етніч. спільноти у незмінних природ. умовах вело до консервації її досвіду в навичках природокористування та формах поведінки, які закріплювалися в індивід. досвіді, відтворювались у повсякден. діяльності. Напр., багато традицій сформувались як стійкі прийоми взаємин людини і конкрет. природ. середовища, що сприймається як рідне. Рідна земля - близька, знайома, зрозуміла, на відміну від ін. територій, які були незрозумілими, незнайомими, небезпечними, ворожими. Природа, клімат, ландшафт, осмислені етносом, увійшли до його культури. Оспівані, опоетиз. в усній нар. творчості, вони закріплюються у свідомості людини як цінності, стають частиною її самої. У вузькому значенні А. к. - це входження людини або групи осіб до ін. етнокультури, системи цінностей та орієнтирів, пристосування до нового етнокультур. середовища, засвоєння (у повному обсязі або частково) регуляторів соц. поведінки у новій спільноті. Процес А. к. розгортається в часі й соц. просторі; він двосторонній: з одного боку відбувається сприйняття суб'єктами А. к. нових норм та цінностей, а з ін. - вплив суб'єктів А. к. на етнокультурне середовище. На А. к. впливає характер взаємодії між суб'єктами адаптації та носіями культури даного суспільства, а також ставлення держави до тих, хто адаптується. Здебільшого А. к. у вузькому значенні відбувається із зовн. мігрантами. Переселенці потрапляють у нове середовище, де діють норми, відмінні від норм сусп. середовища поперед. проживання. Після розпаду СРСР в Україну повернулося чимало людей, які є вихідцями з України або їхніми нащадками. За етніч. походженням це українці, росіяни, крим. татари, білоруси, німці, болгары, вірмени, греки та ін., що з різних причин проживали за межами України. Одні з них були злочинно депортовані за

нац. ознакою у 30-40-х рр. 20 ст., ін. мігрували добровільно або за адм. направленням переміщувались у ін. республіки СРСР. Як правило, вони вже втратили етнічну компетентність щодо укр. культури і тому тепер переживають процес А. к. Для осіб, які колись мешкали в Україні, - це етнокультурна реадаптація; для тих, хто народився й виріс поза Україною,- повномасштабна адаптація. Для репатріантів процес А. к. накладається на процеси прилучення (або освоєння) до культури, мови, традицій власного етносу. Напр., значна частина крим. татар, які повернулися до Криму, не тільки адаптуються до укр. культури, а й прилучаються до мови й культури свого етносу, оскільки раніше, у місцях депортації, у них не було можливості їх засвоїти. Від поч. 90-х рр. 20 ст. в Україні з'явилося багато мігрантів із Пд.-Сх. Азії, Китаю, Близького Сх., Африки. Вони утворюють свої громади, намагаються зберегти свою етнокультурну ідентичність і водночас адаптуються до культури та способу життя в Україні. Явища А. к. першими привернули увагу науковців і політиків країн «нового світу». У США цю проблему почали досліджувати ще від поч. 20 ст. Відомі праці С. Бочнера, Е. Геллнера, Ф. Знанецького, Н. Лебедевої, Р. Лінтона, Б. Малиновського, М. Мід, Е. Сміта, В. Тишкова, В. Томаса, А. Фарнхема, М. Герсковіца. В Україні процеси А. к. вивчають [В. Євтух](#), [О. Картунов](#), А. Пономарьов, І. Прибиткова, Ю. Римаренко.

М. О. Шульга

Адаптація професійна (А. п.) - адаптація людей різних поколінь до самостійної продуктивної трудової діяльності; процес або результат процесу пристосування працівника в початковий період його роботи на конкретному підприємстві до особливостей робочого місця та організації праці на виробництві. А. п. сприяє належна профес. підготовка людини до виконання даної роботи, профес. придатність до неї, а також відповідальність, кмітливість, самостійність, допомога з боку старших і колег по праці. А. п. у багатьох випадках є по суті адаптацією до самост. труд. діяльності. В індустр. суспільстві, в умовах інформ.-технол. революції людина об'єктивно змушена кілька разів змінювати напрям своєї профес. діяльності та конкретну спеціальність у межах тієї чи ін. професії. Виконуючи певні соц.-профес. ролі, фахівець може переміщуватися з одних підприємств на ін. У багатьох наук. джерелах та в сучас. нормат. документах А. п. розглядається як заключ. етап процесу профорієнтації (Т. Вершиніна, В. Герчиков, І. Назимов). У концепції держ. системи профорієнтації насел., схвалений постановою КМ України 27 січня 1994, визначено такі її складові: профес. інформація, профес.

консультація, профес. добір, профес. відбір та профес. адаптація. Документ зазначає, що профорієнтація є комплексною наук.-обґрунт. системою форм, методів і засобів впливу на людину з метою оптимізації її профес. самовизначення на основі врахування особистих характеристик індивідуума для потреб ринку праці. Водночас вона спрямована на досягнення збалансованості між профес. інтересами і можливостями людини, а також потребами суспільства в різних видах профес. діяльності, які постійно вдосконалюються, інтегруються і відповідно змінюються. А. п., що є завершальним етапом профорієнтації, розглядається як комплексна система заходів, спрямована на надання допомоги людині в її пристосуванні до психол. та організац., технол. умов профес. діяльності на конкрет. виробництві з урахуванням його специфіки, що позитивно впливає на профес. становлення працівника. Попередня А. п. починається під час навчання в заг.-осв. школі. У А. п. виділяють чотири етапи цього процесу: підготовка молоді у заг.-осв. школі до праці; вибір професії; профес. підготовка; початок труд. діяльності на виробництві. На 4-му етапі А. п. не завершується, оскільки працівники протягом своєї багаторіч. праці в різних галузях пром., с.-г. виробництва та сфери послуг у середньому змінюють від 4-5-ти до 7-8-ми професій. Їхня А. п. триває протягом усієї труд. діяльності від першого робочого місця до виходу на пенсію, а інколи вона продовжується і на пенсій. етапі життєдіяльності людини. Відповідно до сучас. світової тенденції неперервної профес. освіти, А. п. не є однораз. етапом у труд. діяльності людини. Це тривалий процес, що набуває нових ознак залежно від зміни соц.-екон. умов, ускладнення технол. процесів, вікових, психол., фізіол. особливостей робітника, його поперед. соц. і труд. досвіду, рівня профес. майстерності. А. п. охоплює такі компоненти: адаптація до заг. культур. цінностей та норм вироб. профес.-труд. діяльності; оволодіння профес. техніко-технол. операціями; адаптація до фіз. умов та режиму праці на робочому місці; адаптація до специф. культур. норм, цінностей установи, фірми, корпорації; адаптація до специф. міжособових взаємин у первин. робочій групі. А. п. поряд з ін. різновидами соц. адаптації розглядається в єдності ціннісно-нормат., діяльнісних, психофізіол. та соц.-психол. аспектів, що взаємопов'язані і постійно взаємодіють. З урахуванням цього визначено чотири осн. етапи адаптації людини до профес.-труд. діяльності. 1-й етап передбачає формування базового психофіз., морального та інтелектуал. потенціалу, необхідного для ефективної профес. труд. діяльності; профорієнтацію учнів. молоді; допрофес. підготовку. 2-й етап охоплює пошук найприйнятніших робочих місць з урахуванням особистісного труд. потенціалу та кон'юнктури на

ринку праці; профес. відбір підприємствами претендентів на певні робочі місця; укладання труд. угоди, що регламентує умови праці на першому робочому місці. На 3-му етапі здійснюється входження в колектив, пристосування до режиму та організації праці, соц.-психол. взаємин у робочій групі; оволодіння профес. навичками, характерними для даної установи; інтеріоризація осн. культур. цінностей і норм організації. 4-й етап передбачає горизонтальну та вертикал. мобільність у середині підприємства, між підприємствами та між професіями; входження адаптанта у систему безперерв. профес. зростання та профес.-труд. творчості. На ефективність А. п., її тривалість на кожному етапі життєдіяльності людини впливають соц.-екон. та соціокультурні чинники, зокрема культурні цінності, нормат.-правова база, наук.-метод. забезпечення, кон'юнктура ринку праці, кадрова політика підприємств. Вони тісно пов'язані з суб'єктами пед. процесу А. п. (заг.-осв. школа, профес. навч. заклад, служби профес. орієнтації, служби зайнятості, труд. колективи), а також з органами регулювання профадаптації (центр. органи держ. влади та упр., галуз. служби, регіональні координац. центри). Усі компоненти цієї системи впливають на родину та на особу адаптанта, від активності й рівня підготовленості якого до профес. діяльності, від його психол. готовності до праці в нових умовах залежить ефективність А. п. Сама людина (адаптант) є активним суб'єктом і гол. об'єктом пед. процесу А. п. Адаптації до нових соц.-екон. і соціокультур. умов життєдіяльності сприяють такі якості людини: самостійність, творча ініціатива, профес. мобільність, висока особиста відповідальність за результати своєї праці, за якість виробленої продукції, за власну долю і свій добробут; конкурентоспроможність, психол. готовність до ділового суперництва, а також до перемог і можливих поразок; прагнення до постійного самовдосконалення, самоосвіти, оволодіння новими технологіями, вдосконалення профес. майстерності, навчання протягом своєї трудової діяльності; комунікативність, толерантність, нетерпимість до насильства, сваволі і водночас терпимість і повага до людей, які мають інші погляди та стиль індивід. поведінки; повага до інтересів і творчого доробку інших людей, готовність іти на компроміс, добиватися консенсусу під час постійної виробничої колективної взаємодії.

Н. Г. Ничкало

Адаптація психологічна (А. п.) - сукупні властивості індивіда, що характеризують його стійкість до умов середовища та рівень пристосування до них; результат такого пристосування. А. п. - явище двостороннє, об'єктом дослідж. при цьому є не індивід чи середовище, а їх

взаємодія. А. п. відбувається безперервно, хоч здебільшого її пов'язують із кардинал. змінами в житті індивіда та його соц. оточення. А. п. - інтеграл. показник стану людини, її здатності виконувати певні біосоц. функції: адекватно сприймати оточення, спілкуватися з ін. людьми, здійснювати само- і взаємообслуговування в сім'ї та колективі, адаптивно змінювати поведінку відповідно до рольових очікувань. А. п. - необхід. момент і умова процесу перетворення індивіда на повноправ. актив. члена певного соціуму, формування свого статусу. Водночас відбувається пристосування колективу до потреб, інтересів, характеру індивіда. Особа і група одночасно виступають у ролі суб'єкта й об'єкта адаптації. А. п. індивіда забезпечується певною системою відповід. механізмів (рефлексія, емпатія, соц. зворотний зв'язок тощо). У фах. літературі єдиного підходу до класифікації А. п. немає. Основами для класифікації А. п. за видами можуть бути: спрямованість адаптації (профес. і соц.- психол.), ступінь адаптації (висока, середня, низька; повна або неповна), якість адаптації (активна, пасивна, конфліктна, удавана), ступінь активності особи (конформна чи аутопластична і неконформна чи алопластична), локалізація процесу (психічна сфера - інтрапсихічна адаптація; сфера актив. зовн. дій, вплив на середовище - алопсихічна). Відповідно до конкрет. критеріїв А. п. розглядають як явище позитивне чи негативне. Адаптованість особистості проявляється в емоц. станах і соціально значущих почуттях (відчуття душев. комфорту, рівноваги, психоемоц. стабільності, стану вдоволеності, позитивні стосунки з чл. групи, відсутність стресу та відчуття загрози і т. п.) та показниках адаптованості (впевненість у собі, адекватність самооцінки, ясність самосвідомості, відповідальність, уміння долати перешкоди тощо). Розрізняють ефект. та неефективну А. п. Ефективність адаптації залежить від того, наскільки індивід адекватно сприймає себе і свої соц. зв'язки. Неефективну адаптацію позначають терміном «дезадаптація»; вона може виникати внаслідок викривлення чи недостат. розвитку уявлень особистості про себе (крайнім виразом дезадаптації є аутизм) або в результаті органіч. чи псих. захворювання. Заг. проблеми А. п. у СРСР вивчали психологи: П. Анохін, Г. Андреєва, Б. Ананьєв, Ф. Березін, Л. Виготський, Т. Дичев, В. Казначеев, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін. У рад. психології розроблялися два осн. напрями дослідж. А. п.: з позицій діяльнісного підходу та в парадигмах спілкування й міжособистіс. взаємодії (В. Казимиренко, [Г. Балл](#), Ю. Ган, П. Просецький, В. Семиченко, О. Солодухова, Т. Яценко та ін.). У зх. психології проблема А. п. досліджується у напрямках необіхевіоризму, психоаналізу; гол. увага приділяється порушенням адаптації (невротичні

й психосоматичні порушення, алкоголізм, наркоманія тощо) і способам їх корекції, гештальтпсихології.

О. В. Лавренко

Адаптація соціальна (А. с.) - пристосування особи чи суспільної групи до соціального середовища. Механізмом А. с. є зближення цінніс. орієнтацій індивіда та групи, засвоєння ними норм, традицій і звичаїв навколиш. культур. середовища, визначення своєї рольової поведінки в ньому. Поняття «А. с.» виникло в методології необіхевіоризму та культур. антропології. У соціології його започаткували представники організмичної школи. Вони тлумачили А. с. як пасивне пристосування індивіда до вимог суспільства. При цьому інтереси індивіда й суспільства розглядалися як одвічно суперечливі, а гол. увага приділялась аномал. явищам, відхиленням у поведінці людини (злочинність, наркоманія, проституція тощо). У 30-40-х рр. 20 ст. А. с. почали розглядати як процес установаження рівноваги між соц. вимогами та заборонами ціною поступок з боку індивіда чи соц. оточення. Сучас. амер. соціолог Р. Мертон розглядає А. с. як двосторон. процес і наслідок зустріч. активності суб'єкта й соц. середовища, що здійснюється на засадах «інституціональних імперативів» спільності, безкорисливості, скептицизму та консенсусу. Найважливішим тут є погодження самооцінок і прагнень суб'єкта з його можливостями та вимогами соціуму, що містить як наяв. рівень, так і потенц. тенденції розвитку суб'єкта і його оточення. У соц. психології А. с. розглядається як закономірність спільної діяльності, зумовлена заг. цілями та цінніс. орієнтаціями соц. груп. За характеристиками спільної (колект.) діяльності прийнято виділяти різні рівні та стадії А. с. Розрізняють також типи А. с. - активний (переважає актив. вплив на соц. середовище) та пасивний (конформіст. сприйняття рішень і цінніс. орієнтацій оточення). Основою типології А. с. є структура потреб та мотивацій індивідів. Важливе значення для розуміння механізму А. с. має поняття соц. ролі. А. с. відіграє вирішальну роль у соціалізації особистості.

В. І. Волович

Адаптація фізіологічна (А. ф.) - процес пристосування тваринних чи рослинних організмів до змінених умов середовища. Актуальність проблематики А. ф. зростає у зв'язку з освоєнням мор. глибин, гір. висот, поляр. р-нів, субтроп. та аридних зон, косміч. простору. Несприятл. впливи на організм можуть компенсуватись відповід. поведінкою, технол. пристосуваннями, захис. засобами. Надійна, довготривала А. ф. є

необхідним фактором розширення сфер діяльності людини в екстрем. умовах довкілля і підвищує її стійкість та працездатність. Це стосується А. ф. до різних кліматогеогр. зон, часових поясів, до окремих факторів (фіз., хім., емоційних; до тепла, холоду, кисневої недостатності, світла). Кожний фактор, що діє на організм, викликає відповідь, адекватну якості і силі подразнення, але в кожній такій захис. реакції присутній неспециф. компонент реактивності організму, що характеризує заг. стан напруги, ступінь активації систем збереження гомеостазу. Саме цей неспециф. компонент реагування характеризується як заг. адаптац. синдром (стрес). А. ф. до експерим. факторів може проходити ще за типом реакції «активації» чи «тренування» (Л. Гаркаві та ін.). В. Казначеев розрізняє також «спринтерів», що володіють потужними фізіол. реакціями, але здатні підтримувати їх тільки короткочасно, та «стаєрів», які можуть підтримувати гомеостаз тривалий час, але при серед. навантаженні. А. ф. може бути активною (через гіперфункції біол. систем) і пасивною (через гіпофункцію); прикладом останньої може бути зимова сплячка.

Розрізняють негайну (термінову) та довгочасну (тривалу) А. ф.; остання виникає поступово внаслідок тривалої чи багатораз. дії на організм певних подразників. Поняття «А. ф.» об'єднує процес і його результат, стан, до якого призводить адаптація. Внутр. причини перш за все визначаються рівнем здатності організму пристосовуватися швидко і ефективно, усунути чи компенсувати наслідки несприятл. факторів довкілля, а зовн. - інтенсивністю, тривалістю, періодичністю дії одного чи декількох факторів. Для визначення різних станів А. ф. користуються термінами: інадаптація, дезадаптація, анадаптація, деадаптація, дизадаптація, реадаптація, ідіоадаптація, евоадаптація, преадаптація, коадаптація, синадаптація, переадаптація, гіперадаптація тощо. Не всі вони точні і не завжди викликані необхідністю, деякі з різних причин невдалі. 1981 Ф. Мейерсон виділив генотипічну адаптованість (набуття організмом стійкості до зовн. середовища в процесі тривалої еволюції, що закріплена генетично і передається у спадок) і фенотипічну (процес набуття стійкості до певних факторів середовища, який розвивається упродовж індивід. життя). М. Мірахімов пропонує розрізняти початкову, перехідну та стабільну стадії адаптованості. Адапованість характеризується сукупністю структурно-фізіол. особливостей, кількісних та якіс. змін, реакцій, властивостей, показників, які проявляються на всіх рівнях функціонування організму: субмолекулярному, молекулярному, біохімічному, мембранному, клітинному, тканинному, органному, системному та всього організму, а також на рівні популяцій, видів, біогеоценозів, екосистем. Розрізняють кілька ступенів адаптованості:

недостатня, коли в нових умовах рівень функціонування організму знижується; задовільна, коли нормал., звичайний рівень функціонування забезпечується неекономними енерговитратами; оптимальна, коли необхід. рівень функціонування забезпечується мін. енерговитратами. Адаптованість може також характеризуватися проміжними якіс. станами між недостатнім, задовільним та оптимальним ступенем; рівень адаптованості не обов'язково повинен відповідати певній стадії. Рівень фізіол. адаптованості визначають за допомогою критеріїв, які характеризують психофізіол. працездатність, макс. споживання кисню, «економічність» функціонування систем транспортування та утилізації кисню тощо. Адаптац. реакції, адаптивність, адаптованість найповніше проявляються під час дії на організм екстрем. факторів, які вимагають повної мобілізації функціон. резервів організму, тому на особл. увагу дослідників заслуговують альпініст. сходження, космічні польоти, антаркт. та морські експедиції, переходи пустелі, спорт. змагання, спец. тести. В Україні особл. внесок у вивчення А. ф. зробили *І. Мечников, В. Вернадський, О. Богомолець, Д. Гродзинський*, М. Сиротинін. Останній розробив концепцію поступової ступеневої актив. А. ф. до гіпоксії з метою підвищення стійкості, працездатності, покращення спорт. результатів, а також лікування, профілактики, реабілітації; вона складає основу розробки числен. методів гіокситерапії.

П. В. Білошицький

Рекомендована література

- 1. Сиротинин Н. Н. Гипоксия. К., 1949;**
- 2. Барбашова З. И., Лихницкая И. И. Адаптация человека. Ленинград, 1972;**
- 3. Борискин В. В. Жизнь человека в Арктике и Антарктике. Ленинград, 1973;**
- 4. Амосов Н. М., Бендет Я. А. Физическая активность и сердце. К., 1975;**
- 5. Иванов К. П., Слоним А. Д. Физиология адаптации к холоду. Новосибирск, 1975;**
- 6. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекопознания. Москва, 1977;**
- 7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977;**
- 8. Султанов Ф. Ф. Гипертермия. Ашхабад, 1978;**
- 9. Серков Ф. Н., Белошицкий П. В. Молекулярные аспекты адаптации к гипоксии. К., 1979;**

10. Куц Ф., Максименко Л. Адаптация молодого рабочего в трудовом коллективе. К., 1980;
11. Друзь В. А. Спортивная тренировка и организм. К., 1980;
12. Мейер-сон Ф. З. Адаптация, стресс и профилактика. Москва, 1981;
13. Петрушен-ко В. В. Адаптивные реакции растений. К., 1981;
14. Сиротинин Н. Н. Эволюция резистентности и реактивности организма. Москва, 1981;
15. Найн А. Я. Адаптация работающей молодежи - важная проблема профессионально-технической педагогики // Сов. педагогика. 1982. № 11;
16. Гродзинский Д. М. Надежность растительных систем. К., 1983;
17. Синявский В. В. Психолого-педагогические основы профессиональной адаптации учащихся профтехучилищ. К., 1985;
18. Калинин М. И., Курский М. Д., Осипенко А. А. Биохимические механизмы адаптации при мышечной деятельности. К., 1986;
19. F. Furnham, S. Bochner. Culture shock. London; New York, 1986;
20. Агаджанян М. А. и др. Адаптация к гипоксии и биоэкономика внешнего дыхания. Москва, 1987;
21. Бальсевич В. К., Запорожанов В. А. Физическая активность человека. К., 1987;
22. Яценко Т. С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. К., 1987;
23. Проблемы адаптации молодежи в трудовом коллективе. К., 1988;
24. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. К., 1988;
25. Платонов В. Н. Адаптация в спорте. К., 1988;
26. Казмиренко В. П. Социальная психология организаций. К., 1993;
27. Проблемы социальной реабилитации участников войны в Афганистане (1979-1989 гг.): Сб. Москва, 1993;
28. Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. С., 1994;
29. Коляда Т. И. и др. Адаптационный синдром и иммунитет. Х., 1995;
30. Белошицкий П. В. и др. Пострадиационная реабилитация в условиях гор. К., 1996;
31. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. К., 1996;
32. Солодухова О. Г. Становлення особистості у процесі психологічної адаптації. Д., 1996;
33. Терешина Е. Адаптация населения к изменяющимся условиям жизни в обществе // Демографічна ситуація в Карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на ХХІ ст. Чц., 1996;
34. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности. К., 1996;

35. Прибыткова И. Влияние института гражданства на процессы возвращения и обустройства ранее депортированных народов и лиц в Крыму. К., 1997;
36. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика. К., 1998;
37. Васильев В. В. Система адаптації робітників до професійної діяльності. Дн., 1999;
38. Зняття адаптаційних труднощів у дітей в соціально-реабілітаційному центрі. К., 1999;
39. Ничкало Н. Г. Профессионально-техническое образование в Украине: проблемы исследований. К., 1999;
40. Психологічна адаптація студентів першого курсу до умов навчання у вищому закладі освіти: Зб. наук. ст. Лц., 1999.

Бібліографічний опис:

Адаптація / О. М. Міхеєв, М. О. Шульга, Н. Г. Ничкало, О. В. Лавренко, В. І. Волович, П. В. Білошицький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. - Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42642>. - Останнє поновлення : 25 груд. 2023.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).